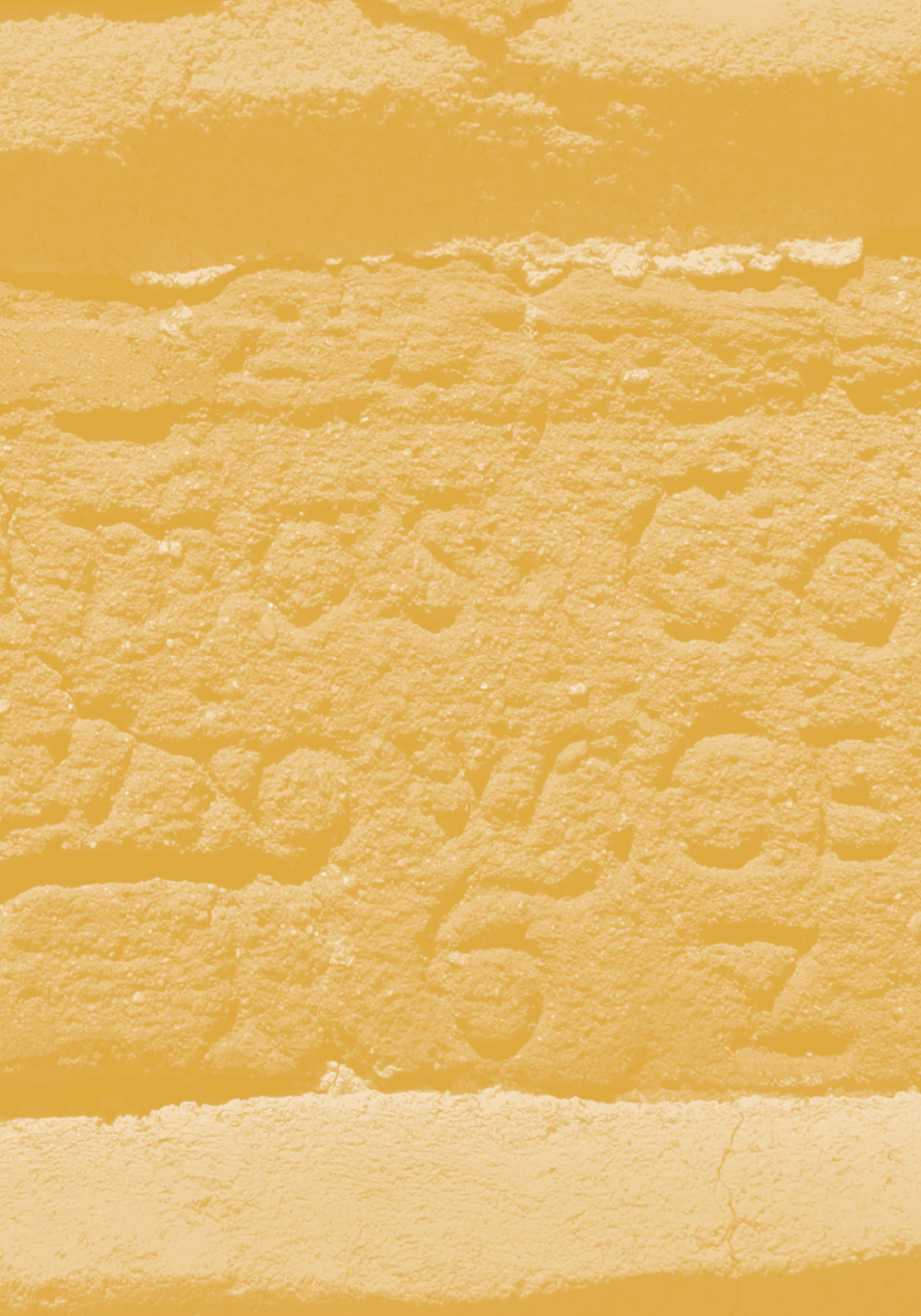

archeologia i historia
ziemi rozprzańskiej

archeologia i historia
ziemi rozprzańskiej

redakcja

Kalina Skóra & Piotr Strzyż

Łódź 2025

Recenzenci

dr hab. Andrzej Janowski, prof. IAE PAN

prof. dr hab. Witold Świątosławski

Wydawnictwo

Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego

Korekta językowa

Karolina Płoska

Korekta techniczna

Jolanta Dybała

Opracowanie graficzne i skład

Joanna Apanowicz

Zdjęcia na okładce i przekładkach

Inskrypcje na ścianach kościoła pw. św. Mikołaja BW w Mierzynie, fot. Kalina Skóra

Wydane ze wsparciem

Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich, Oddział w Łodzi

© Copyright

Wydawca i Autorzy

Wszystkie prawa zastrzeżone

Adres redakcji

90-131 Łódź

ul. Narutowicza 65

ISBN

978-83-969429-8-2

Spis treści

- 7 _____ Słowo od redakcji
- 9 _____ **Monika Troszczyńska-Antosik**
Tomaszowska Ekspedycja Archeologiczna w Mierzynie w latach 1972–1976
- 25 _____ **Beata Sobko, Błażej Muzolf, Ireneusz Marchelak, Wojciech Siciński**
Zarys osadnictwa pradziejowego w rejonie Rozpry w świetle badań
i zbiorów Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi
- 37 _____ **Beata Sobko**
Zabytki krzemienne z Rozpry stan. 2, pow. piotrkowski w zbiorach Muzeum
Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi
- 51 _____ **Magdalena Piotrowska**
Mierzyn, stan. 1, gm. Rozprza. Nowe materiały do poznania kultury
pomorskiej w Polsce Centralnej
- 63 _____ **Tomasz Kurasiński**
Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Lubieniu na tle obrzędowości
pogrzebowej centralnej Polski – specyfika i znaczenie
- 95 _____ **Iwona Nowak, Waldemar Stasiak**
Rozprza – badania Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi
w latach 1963–1966

- 105 _____ **Jerzy Sikora, Piotr Kittel**
 Obraz pełen luk. Grodzisko w Rozprzy po ponad półwieczu badań
 archeologicznych
- 131 _____ **Alicja Szymczak, Jan Szymczak**
 Sprzedaż wójtostwa w Rozprzy w 1373 r. Wojciechowi Golonce. Nowe fakty
- 143 _____ **Kalina Skóra, Piotr Strzyż, Jan Szymczak**
 Bulla antypapieża Jana XXIII z siedziby rycerskiej w Mierzynie
- 165 _____ **Jacek Ziętek**
 Znaleziska monet z okolic Rozprzy i Mierzyna
- 177 _____ **Alicja Piotrowska**
 Wryte przez wieki, czytane przez antropologa – inskrypcje na ścianach
 kościoła pw. św. Mikołaja BW w Mierzynie
- 191 _____ **Maria Baranowska**
 Wybrane rody chłopskie parafii Mierzyn i Rozprza w świetle ksiąg
 metrykalnych i innych źródeł
- 205 _____ **Sebastian Latocha**
 Przystanek Rozprza na Drodze Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej.
 Przyczynek do mikrohistorii małej stacji kolejowej
- 219 _____ **Afiliacje**

Wybrane rody chłopskie parafii Mierzyn i Rozprza w świetle ksiąg metrykalnych i innych źródeł

Selected peasant families from the parishes
of Mierzyn and Rozprza in the light of archival
parish records and other sources

Abstract: Peasant genealogy, unlike the genealogy of the nobility, has a poor base of archival records. Traditionally, the most important sources are the surviving parish registers and individual documents stored in parish archives. There are two very old parishes with medieval origins in the Rozprza area, namely the parishes of Rozprza and Mierzyn, in which church records dating back to 1660 (baptism and marriage register) and 1719 (baptism register) respectively have been preserved. It is thanks to them, as well as other sources used in the publication, that we can learn about selected oldest peasant families of the Rozprza area. The analysis of the discussed records made it possible to conclude that peasant families in the area had their own surnames as early as the mid-17th century.

Keywords: peasant families, genealogy, metric books of Rozprza and Mierzyn

Księgi metrykalne stanowią podstawowe i najważniejsze źródło historyczne w badaniach genealogicznych. Najstarsze zapisy w księgach metrykalnych na ziemiach polskich pochodzą z XVI w., natomiast masowo zaczęto je prowadzić w wieku XVIII¹. W epoce nowożytnej standardowa formuła potwierdzająca udzielenie chrztu miała zawierać dokładną datę, miejsce, personalia szafarza, imię chrzczonego, płeć i personalia rodziców, informacje o rodzicach chrzestnych i miejscu zamieszkania. W akcie ślubu powinny znaleźć się: data i miejsce zawarcia małżeństwa, imię i nazwisko celebransa, personalia małżonków oraz świadków

1 Guzowski 2014.

wraz z informacjami o pochodzeniu i imionami ich rodziców. Z kolei w metryce zgonu wskazywano imię i nazwisko zmarłego, miejsce i datę zgonu, wiek, dane rodziców, informacje o pozostawionych bliskich i miejscu pochówku. Dane te zazwyczaj od 1808 r. wypełniano bardzo starannie, czego nie można powiedzieć o wcześniejszych zapisach². Istotną rolę przy prowadzeniu ksiąg metrykalnych odgrywało duchowieństwo. Wszelkie wyjazdy, zdarzenia losowe, choroby lub zwykłe zaniedbywanie swoich obowiązków miały wpływ na prowadzenie ksiąg metrykalnych i innych dokumentów kościelnych. Miało to szczególnie znaczenie w parafiach jednoosobowych.

W parafii Rozprza zachowały się księgi metrykalne: księgi chrztów i małżeństw rozpoczynające się od roku 1660, jak również księgi zgonów od roku 1729. W przypadku parafii Mierzyn są to księgi chrztów od roku 1789, księgi małżeństw i księgi zgonów od roku 1753, ponadto dotrwał do naszych czasów indeks chrztów udzielonych w parafii w latach 1719–1821, który to został sporządzony około roku 1822 przez ówczesnego proboszcza ks. Franciszka Zadera. Dzięki niemu jesteśmy w stanie stworzyć drzewa genealogiczne rodzin chłopskich od początku XVIII w.³

Innym istotnym źródłem kościelnym są parafialne spisy ludności, czyli księgi „status animarum”, których najstarsze przykłady pochodzą z XVII w. Sporządzane one były przy okazji bożonarodzeniowej wizyty duszpasterskiej proboszczów i obejmowały zazwyczaj mieszkańców obszaru parafii, także tych innych wyznań. Z kolei przy okazji Wielkanocy sporządzano spisy spowiednicze i osób przyjmujących komunię⁴.

Spisy takie zachowały się w parafii Mierzyn. Uzupełniał je w latach 1814–1819 ks. Franciszek Zader. Zatytułował je: *Spisy osób spowiedniczych i niespowiedniczych i Żydów w parafii mierzynskiej znajdujących się w roku 1814* oraz *Spisy osób spowiedniczych i niespowiedniczych i Żydów w parafii mierzynskiej znajdujących się w latach 1815–1819*. Nieco uboższy w treść spis, obejmujący lata 1816–1824, zachował się w parafii Rozprza⁵.

Inny charakter mają lustracje, które dotyczą wsi królewskich. Lustracje królewszczyzn polegały na oględzinach, kontroli i opisie starostw. Przeprowadzały je regularnie od XVI do XVIII w. specjalnie powołane komisje⁶. Dla pasjonatów genealogii i historyków regionalistów jest to znakomite źródło wiedzy. Jedną z takich

² Rachwał, Szady 2016, 43.

³ Właźlak 2011, 237–242, 353–362.

⁴ Szerzej: <https://moremaiorum.pl/wykazy-parafian-a-genealogia-co-znajdziemy-w-tzw-status-animarum/> [dostęp on-line: 16.11.2023].

⁵ Właźlak 2011, 237–242, 353–362.

⁶ Szerzej: Sucheni-Grabowska 1967, 221–242; Żytkowicz 1973, 191–198.

wsie królewskich w ziemi rozpierskiej była wieś Lubień przynależąca do roku 1919 do parafii Mierzyn. Od roku 1919 stanowi ona siedzibę małej parafii w obecnej archidiecezji częstochowskiej.

Do początku XVII w. w zasadzie nie funkcjonowały nazwiska chłopskie. Posługiwano się wyłącznie imionami lub przezwiskami. W niektórych przypadkach określenia dotyczyły wykonywanego zawodu. Formowanie się nazwisk chłopskich było zależne od regionu i parafii, o czym doskonale wiedzą znawcy i pasjonaci genealogii chłopskiej⁷.

Mała liczba źródeł pisanych, na czele z księgami metrykalnymi, z których najstarsze nie zachowały się, stanowi ogromną przeszkodę przy odtwarzaniu najstarszych dziejów rodów chłopskich danej parafii czy też okolicy⁸.

Z ziemią rozpierską – od przynajmniej 300 lat – związanych jest kilkanaście rodów chłopskich. Historie niektórych, wybranych przeze mnie, zostaną nakreślone. Trzy z nich – Gandziarowie, Kwaśniakowie, Skrobkowie, to rody pojawiające się w moim bogatym drzewie genealogicznym, liczącym około trzech tysięcy osób. Ziemia rozpierska dla Skrobków była miejscem, z którego wyszli protoplaści rodzin noszących to nazwisko. Kwaśniakowie to mój ród, z niego wyszedł mój ojciec i oczywiście ja. Gandziarowie to chłopci mieszkający we wsi królewskiej Lubień, co różniło ich od pozostałych opisanych przeze mnie (zasiedlali oni wsie prywatne – szlacheckie). Suwartowie zaś to ród, który dzisiaj liczy niewielką liczbę osób w Polsce noszących to nazwisko. Większość z nich mieszka w okolicach Piotrkowa Trybunalskiego, co świadczyć może o początkach rodu na tym właśnie obszarze.

Pierwszy z rodów nosi nazwisko Skrobek. Analiza występowania tego nazwiska na ziemiach obecnej Polski wskazuje, że jego gniazdem rodowym, z którego przedstawiciele zaczęli się rozprzestrzeniać, były okolice Rozprzy, a dokładniej parafia Mierzyn i wieś Bryszki. Z danych opublikowanych w roku 1994 wynika, że nazwisko to nosiło w Polsce 1408 osób, a w powiecie piotrkowskim było to 337 osób, co stanowiło 23,9% w skali całego kraju⁹. Z kolei w powiecie piotrkowskim najwięcej osób nosiło to nazwisko w okolicach Rozprzy. W 2023 r. było to 116 osób¹⁰. Obecnie najwięcej osób o tym nazwisku, bo aż 43, mieszka w Rajsku Małym¹¹. Pochodzenie nazwiska wywodzi się od przezwiska i oznacza: *skrobek* ‘*skapiec*’, lub *Skrob-ek*, od czasownika *skrobać* ‘*drapać; uciekać*’¹².

7 Szerzej: <https://genealodzy.pl> [dostęp on-line: 17.11.2023].

8 <https://ornatowski.com/genealogia/genealogia-chlopska/> [dostęp on-line: 17.11.2023].

9 *Słownik nazwisk używanych....*

10 <https://nazwiska-polskie.pl/Skrobek> [dostęp on-line: 17.11.2023].

11 <https://nazwiska-polskie.pl/Skrobek> [dostęp on-line: 17.11.2023].

12 <https://nazwiska.ijp.pan.pl/haslo/show/id/4531> [dostęp on-line: 17.11.2023].

Najstarsze zachowane księgi metrykalne pozwalają nam ustalić, iż gniazdo rodowe chłopów noszących to nazwisko znajdowało się w niewielkiej wsi Bryszki, będącej przez wieki wsią szlachecką, prywatną. Najstarszy zapis pochodzi z roku 1672 z parafii Rozprza. Jest to akt małżeństwa zawartego pomiędzy Tomaszem Skrobkiem i Agnieszką Olkowicz (Olczyk) z Piczkowa (obecnie Stara Wieś leżąca około 2 km od Bryszek) oraz akt chrztu Tomasza Skrobka, syna Krzysztofa i Barbary z roku 1710 (Ryc. 1–2). Tomasz, syn Krzysztofa, był prawdopodobnie wnukiem Tomasza, zaś Krzysztof jego synem¹³.

W archiwum parafialnym w Mierzynie zachowała się kopia pozwu do urzędu starościńskiego piotrkowskiego z roku 1712, w którym to występuje wspomniany Krzysztof – pełnił on rolę woźnego koronnego. Zapisano co następuje: „Do urzędu i akt grodzkich starościńskich [dopisek na marginesie: kopia pozwu] piotrkowskich osobiście przybywając woźny powszechny koronny, opatrny Krzysztof Skrobek ze wsi Bryszki, dobrze znany niniejszemu urzędowi, będąc zdrowym...”¹⁴ (Ryc. 3).

Analiza ksiąg metrykalnych parafii Mierzyn pozwala ustalić, że w pierwszej połowie XVIII w. wieś Bryszki była zamieszкана przez następujące pary małżeńskie: Aleksego i Agnieszkę, Szymona i Agnieszkę, Józefa i Katarzynę oraz Tomasza i Mariannę¹⁵. Wraz ze swoimi dziećmi stanowili oni dominujący ród chłopski w tej wsi.

Pod koniec XVIII w. przedstawiciele Skrobków pojawili się w Żerechowie. Na początku XIX w. osiedlili się w Rajsku Dużym i Małym. Spis osób spowiednich i niespowiednich oraz Żydów w parafii mierzyńskiej sporządzony przez ówczesnego proboszcza ks. Franciszka Zadera pozwala stwierdzić, że w tym czasie w Rajsku Dużym było 13 chałup, a cztery z nich zajęte były przez rodziny: Kazimierza, Wojciecha, Jana i Pawła Skrobków. W sumie wieś zamieszкана była przez 95 osób, wśród nich było 20 osób noszących nazwisko Skrobek¹⁶.

Rajsko Małe liczyło 10 chałup, a dwie z nich zajęte były przez rodziny Wincentego i Piotra Skrobków. We wsi mieszkało 58 osób, w tym dziewięć o tym nazwisku. Natomiast Bryszki liczące dziewięć chałup miały wśród mieszkańców rodziny Ignacego i Cypriana Skrobków, którzy zajmowali dwie chałupy. We wsi mieszkało 10 osób (dorośli i dzieci) noszących to nazwisko. Wszystkich mieszkańców było 72 osoby¹⁷.

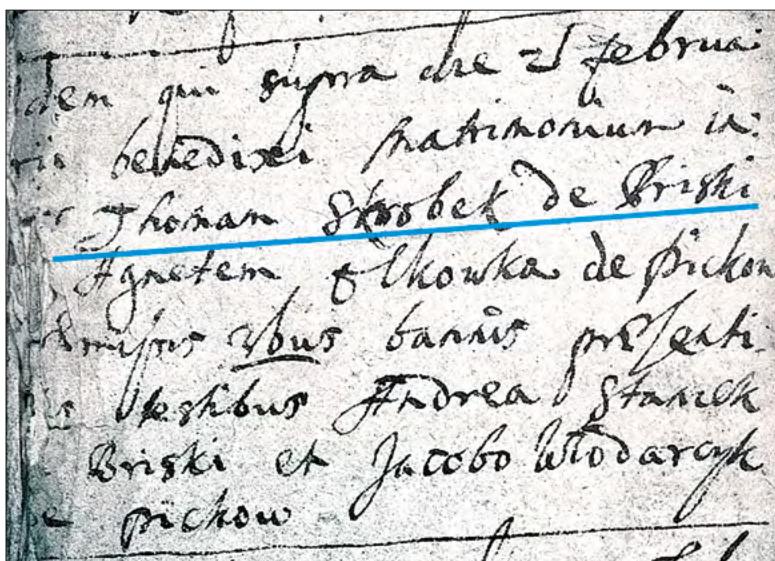
13 Akt małżeństwa nr 2/1672, akt chrztu nr 37/1710, Księgi metrykalne parafii Rozprza. <https://geneteka.genealodzy.pl> [dostęp on-line: 19.11.2023].

14 Kopia pozwu do urzędu i akt grodzkich starościńskich piotrkowskich z 22.07.1712 r., Archiwum parafialne w Mierzynie.

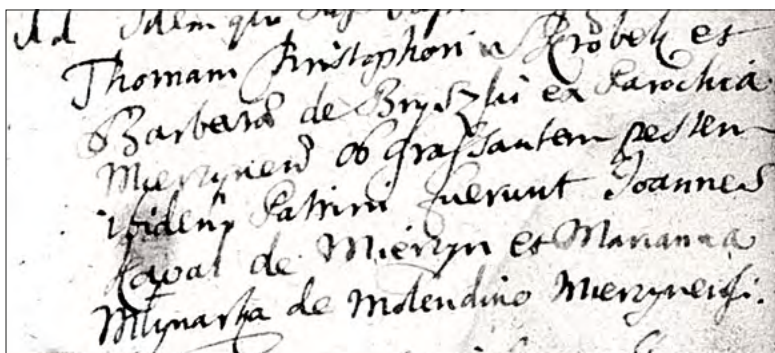
15 <https://geneteka.genealodzy.pl/> [dostęp on-line: 19.11.2023].

16 *Spisy osób spowiednich i niespowiednich i Żydów w parafii mierzyńskiej znajdujących się w roku 1814*, s. 10, Archiwum parafialne w Mierzynie.

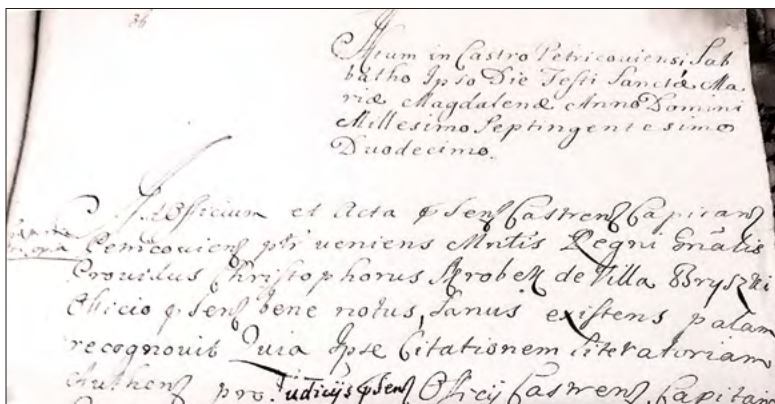
17 *Spisy osób spowiednich i niespowiednich...*, s. 2, 11.

Ryc. 1.
Rok 1672. Akt małżeństwa zawartego pomiędzy Tomaszem Skrobkiem z Bryszek a Agnieszką Olkowicz z Piczkowa. Źródło: Księgi metrykalne parafii Rozprza.

Ryc. 2.
Rok 1710. Akt chrztu Tomasza, syna Krzysztofa i Barbary Skrobków z Bryszek. Źródło: Księgi metrykalne parafii Rozprza.

Ryc. 3.
Pozew do urzędu tarościńskiego piotrkowskiego z 22.07.1712 r. Źródło: Archiwum parafialne w Mierzynie.

Innym przykładem rodu, który od przynajmniej trzech stuleci związany jest z ziemią rozpierską, są Kwaśniakowie. Jest to ród, który w połowie XVIII w. zmienił nazwisko. Wcześniej jego członkowie nazywali się Skorczyk. Nazwisko to występowało w dzisiejszym województwie łódzkim od końca XVI w., w 1593 r. zanotowano je w parafii Tuszyn, kiedy to Stanisław Skorczyk z Górek poślubił nieznaną z nazwiska Annę. Nazwisko to na początku wieku XVII występowało w parafii Bogdanów¹⁸. Przeczyłoby to teorii, że nazwiska chłopskie kształtowały się dopiero w XVIII, a nawet na początku XIX w.¹⁹

Etymologia nazwiska Skorczyk wywodzi się od wyrazu pospolitego *‘Skorek – owad prostoskrzydły’*, *starop. ‘jaszczurka’* i od nazwy własnej *‘Skory, czyli szybki, chętny do czegoś’*²⁰. Ród ten zamieszkiwał od przynajmniej 1719 r. prywatną wieś Mierzyn, która była wtedy w rękach rodziny Świącickich²¹. Należy jednak dodać, że pierwszy zapis tego nazwiska na rozpatrywanym terenie pojawił się w roku 1662, kiedy to Janowi i Zofii Skorczyk w mieście Rozprza urodziło się dziecko²². Trudno jest jednoznacznie podać powód zmiany nazwiska. Można domniemywać, że były nim wykonywane zajęcia lub cechy charakteru, bowiem nazwisko Kwaśniak wywodzi się od n. os. Kwaśny, formacja o znaczeniu patronimicznym *‘syn człowieka o nazwisku Kwaśny’*, *Kwaśny*, od *przym. kwaśny ‘mający cierpki smak; zakwaszony, skwaśniały’ także przenośnie ‘posepny, bez humoru’*²³.

W roku 1719 wieś Mierzyn zamieszkiwana była przez Aleksandra (?–1762) i Zofię Skorczyk. Para ta do 1734 r. doczekała się potomstwa: Petroneli (1720–?), Balcera (1722–1794), Antoniego (1724–1791), Marianny (1726–?), Ewy (1729–?), Piotra (1732–1789) i Stanisława (1734–1770)²⁴. Wszyscy synowie Aleksandra i Zofii dożyli dojrzałego wieku i po założeniu swoich rodzin powiększyli liczbę przedstawicieli rodu we wsi. Aleksander zmarł w roku 1762 jako Kwaśny, zaś jego bracia i członkowie bliższej i dalszej rodziny zapisywani byli jako Kwaśny, a następnie Kwaśniak (Ryc. 4).

Należy wspomnieć, iż około roku 1732 we wsi pojawili się Szymon i Marianna Skorczyk ze swoją gromadką dzieci: Teodorą Marianną (1719–?), Agnieszką (1724–?), Aleksym (1726–?), Stefanem (1729–?). Przybyli oni ze wsi Żerechowa leżącej kilka kilometrów od Mierzyna. Rodzinę tę można nazwać linią żerechowsko-mierzyńską,

18 <https://geneteka.genealodzy.pl> [dostęp on-line: 20.11.2023].

19 <https://genealodzy.pl> [dostęp on-line: 17.11.2023].

20 <https://nazwiska.ijp.pan.pl> [dostęp on-line: 21.11.2023].

21 Baranowska 2018, 18.

22 Akt chrztu z roku 1662, Księgi metrykalne parafii Rozprza.

23 <https://nazwiska.ijp.pan.pl> [dostęp on-line: 21.11.2023].

24 Indeks urodzeń 1719–1821; Akt zgonu nr 1/1762, nr 13/1770, nr 2/1789, nr 2/1791, nr 31/1794.

Annus 1762
 1. Mierzyn
 2. 19 Martii Obiit in Dno
 L. Alexander Kwasny annor
 60 plus minus monitus bene
 Sacramentis Spiritum Deo reddidit
 Sepultus ē in semeterio ad Mendien
 9 m. m. Mierzyn

Ryc. 4. Rok 1762. Akt zgonu Aleksandra Kwaśnego. Źródło: Księgi metrykalne parafii Mierzyn.

19. Mierzyn
 10. Anno 1763 23 July Ego Mathaeus
 Pagonis Curatus loci Rector benedixi
 Matrimonium inter se contractum, inter
 Stanislaum Kwaśniak, et Mariam
 Konopczankam Nullo obstante
 impedimento Matrimonij Eius Omnes
 Rectoris Diebus Dominicus Aditum
 Rector Testibus L. Antonio Kwaśniak
 Benedicto, Baltasaro Majoreyke
 Omnes de Mierzyn, et alijs quum
 plurimis, de quo fides facio.

Ryc. 5. Akt nr 10 z roku 1763. Akt małżeństwa Stanisława Kwaśniaka i Marianny Konopczanki. Jako świadek występuje brat Stanisława – Antoni, który w roku 1753 zawierał związek małżeński jako Skorczyk. Źródło: Księgi metrykalne parafii Mierzyn.

bowiem w tej wsi narodziły się kolejne dzieci: Rozalia (1738 – po 1759), Petronella (1740–?) i Agnieszka (1743–?)²⁵.

W roku 1814 były w Mierzynie 43 chałupy, Kwaśniakowie zamieszkiwali cztery. Były to:

- chałupa nr 18 – zamieszkiwana przez Franciszka Kwaśniaka i Salomeę z Cubałów wraz z pięciorgiem dzieci. Franciszek, syn Balcera i Marianny, zmarł w roku 1823²⁶.
- chałupa nr 19 – zamieszkiwana przez Antoniego i Joannę Salankę z siedmiorgiem dzieci. Antoni był bratem Franciszka, więc również synem Balcera i Marianny. Zmarł w roku 1822²⁷.
- chałupa nr 20 – zamieszkiwana przez Stanisława i Salomeę Krzemińską wraz z czworgiem dzieci. Syn Antoniego i Marianny zmarł w 1814 „na biegunkę”²⁸.
- chałupa nr 21 – zamieszkiwana przez Jędrzeja i Urszulę Szczepanikową (Szczepańską) z sześciorgiem domowników. Syn Antoniego i Marianny, brat wspomnianego wyżej Stanisława, podobnie jak i on zmarł w roku 1814²⁹. Śmierć braci w ciągu kilku dni mogła być spowodowana chorobą zakaźną lub silnym zatruciem pokarmowym.

Rodzina Kwaśniaków przez cały wiek XIX i XX mocno się rozrastała. Jeden z jej przedstawicieli – Antoni Kwaśniak, syn Izydora i Rozalii z Cubałów, w połowie XIX w. był sołtysem we wsi. Zmarł w roku 1869³⁰.

Kolejny przykład rodu chłopskiego z okolic Rozprzy to rodzina Gandziarów/Gandziarowskich, zamieszkująca wieś królewską Lubień. Obecnie nazwisko to jest mało popularne, przy tym najczęściej występuje w powiecie piotrkowskim. Na początku XXI w. nosiło je 28 osób³¹. Nazwisko można wywodzić od bicia, kańczugi³². Zygmunt Gloger w swej *Encyklopedii Staropolskiej* pisał, że „gandziara nie musiała być batogiem, ale solidniejszym narzędziem, co zdaje się potwierdzać arabski źródłosłów tego wyrazu *Chandzar*, oznaczający rodzaj szabli”³³.

25 Indeks urodzeń 1719–1821, Księgi metrykalne parafii Mierzyn.

26 Akt zgonu nr 17/1823, Księgi metrykalne parafii Mierzyn.

27 Akt nr 56/1822, Księgi metrykalne parafii Mierzyn.

28 Akt zgonu nr 43/1814, Księgi metrykalne parafii Mierzyn.

29 Akt zgonu nr 44/1814, Księgi metrykalne parafii Mierzyn; *Spis osób spowiednich i niespowiednich...*, s. 8.

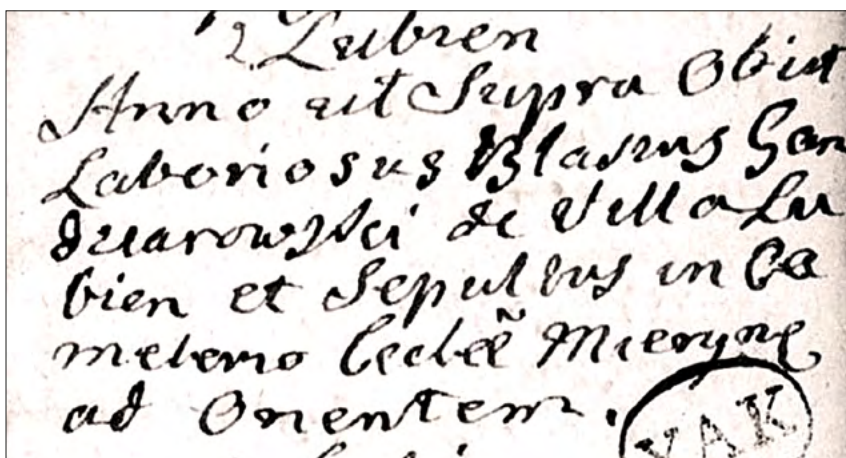
30 Akt zgonu nr 17/1869, Księgi metrykalne parafii Mierzyn.

31 <http://nlp.actaforte.pl:8080/Nomina/Ndistr?nazwisko=Gandziarowski> [dostęp on-line: 22.11.2023].

32 Kucharzyk *et al.* 2010, 71.

33 Gloger 1900, 177.

Zachowane księgi metrykalne parafii Mierzyn przynoszą nam wiedzę o najstarszym pokoleniu Gandziarów. Był to Błażej i Jadwiga. Błażej urodzony przed 1719 rokiem doczekał się z żoną licznej gromadki dzieci: Zofii (ur. 1739), Stanisława Jana (ur. 1740), Katarzyny (ur. 1742), Gertrudy (ur. 1743), Łukasza Wojciecha (ur. 1744), Heleny (ur. 1747), Katarzyny (ur. 1748), Piotra (ur. 1751), Apolonii (ur. 1752)³⁴. Błażej zmarł w roku 1770, już jako Gandziarowski³⁵ (Ryc. 6).

Ryc. 6. Rok 1770. Akt zgonu Błażeja Gandziarowskiego. Źródło: Księgi metrykalne parafii Mierzyn.

Spośród jego trzech synów tylko Stanisław doczekał wieku dorosłego i związał się w roku 1774 z Cecylią Jamrozowską, by następnie po jej śmierci w roku 1793 zawrzeć związek z Petronellą. Miał on z pierwszego małżeństwa: Grzegorza (ur. 1778), Zuzannę (ur. 1781), Mariannę (ur. 1784), Marcjannę (ur. 1786), Mariannę (ur. 1789), a z drugiego małżeństwa: Brygidę (ur. 1794), Różę (ur. 1797), Wojciecha Wincetego i syna z nieznanym nam imieniem (ur. 1800)³⁶. Stanisław zmarł w roku 1810³⁷.

Stanisław Gandziar/Gandziarowski był jednym z 16 chłopów mających swoje obejście. W roku 1789, opisując wieś królewską Lubień, zapisano, że ma on „chałupę o sieni, izbie i komorze, stodołę o dwóch somsiekach i oborę o trzech chlewach, stare, ale dobre i spichlerzek nowy”³⁸. Stanisław jako półrolnik odrabiał

34 <https://geneteka.genealodzy.pl> [dostęp on-line: 22.11.2023].

35 Akt zgonu nr 2/1770, Księgi metrykalne parafii Mierzyn.

36 <https://geneteka.genealodzy.pl> [dostęp on-line: 22.11.2023]; Akt małżeństwa nr 8/1774, akt zgonu nr 16/1793, Księgi metrykalne parafii Mierzyn.

37 Akt zgonu nr 72/1810, Księgi metrykalne parafii Mierzyn.

38 Kabaciński *et al.* 2007, 105.

pańszczyznę od św. Marcina do św. Wojciecha – trzy dni w tygodniu pojedynczo, a od św. Wojciecha do św. Marcina – cztery dni w tygodniu pojedynczo (Tab. 1)³⁹.

Tab. 1. Wysokość pańszczyzny we wsi Lubień w roku 1789 na podstawie ilustracji wsi z 22 września 1789 r.

Okres pracy	Kmieć	Półrolnicy (6)	Zagrodnicy (7)	Komornicy (2)
Od św. Wojciecha do św. Marcina (23.04–10.11)	4 dni w tygodniu w 2 osoby	4 dni w tygodniu pojedynczo	2 dni w tygodniu pieszo	1 dzień w tygodniu
Od św. Marcina do św. Wojciecha (11.11–22.04)	3 dni w tygodniu w 2 osoby	3 dni w tygodniu pojedynczo	2 dni w tygodniu pieszo	1 dzień w tygodniu

Jego syn Grzegorz, również zapisywany jako półrolnik, w roku 1814 zamieszkiwał chałupę nr 18 wraz z żoną Brygidą Krasoń oraz trójką swoich dzieci: Marianną, Barbarą i Magdaleną, jak również z matką Petronellą oraz dwójką swojego rodzeństwa: Brygidą oraz Wincentym⁴⁰.

Z ziemią rozpierską mocno jest związane nazwisko Suwart. To rzadkie nazwisko w Polsce, bowiem 2002 r. w bazie nazwisk polskich było 229 osób je noszących, z czego 31% z nich, tj. 71 osób, mieszkało w powiecie piotrkowskim⁴¹. Profesor Kazimierz Rymut w publikacji *Nazwiska Polaków: Słownik historyczno-etymologiczny* podaje nazwisko Suwart bez daty źródłowej, wywodząc je od niemieckiej nazwy osobowej Schuwart, tę – od Schubert i od średnio-wysoko-niemieckiego *schuoawiürthe* ‘szewc’⁴². Nazwisko to rozpowszechniało się na terenach polskich wraz z osadnikami niemieckimi. W okolicach Rozpry notowane jest po raz pierwszy na początku XVIII w. we wsi Łochyńsko, a kilkadziesiąt lat później – w Straszowie. Wymienione wsie przynależały w tym czasie do tego samego majątku ziemskiego. W 1711 r. Marcin Suwart zawarł związek małżeński z przedstawicielką starego rodu wywodzącego się z Łochyńska, z Ewą Jakubik (Ryc. 7)⁴³. Byli oni rodzicami: Szymona (1712 – przed 1729), Aleksego (1720–1789), Zofii (1725–?), Małgorzaty (1729–1730), Jadwigi (1731–1803) i Marianny (1736–1803)⁴⁴. Marcin zmarł w roku 1737 jako Marcin Czuwart, co należy uznać za pomyłkę w zapisie uczynioną przez księdza⁴⁵.

³⁹ Kabaciński *et al.* 2007, 100.

⁴⁰ *Spis osób spowiednich i niespowiednich...*, s. 6.

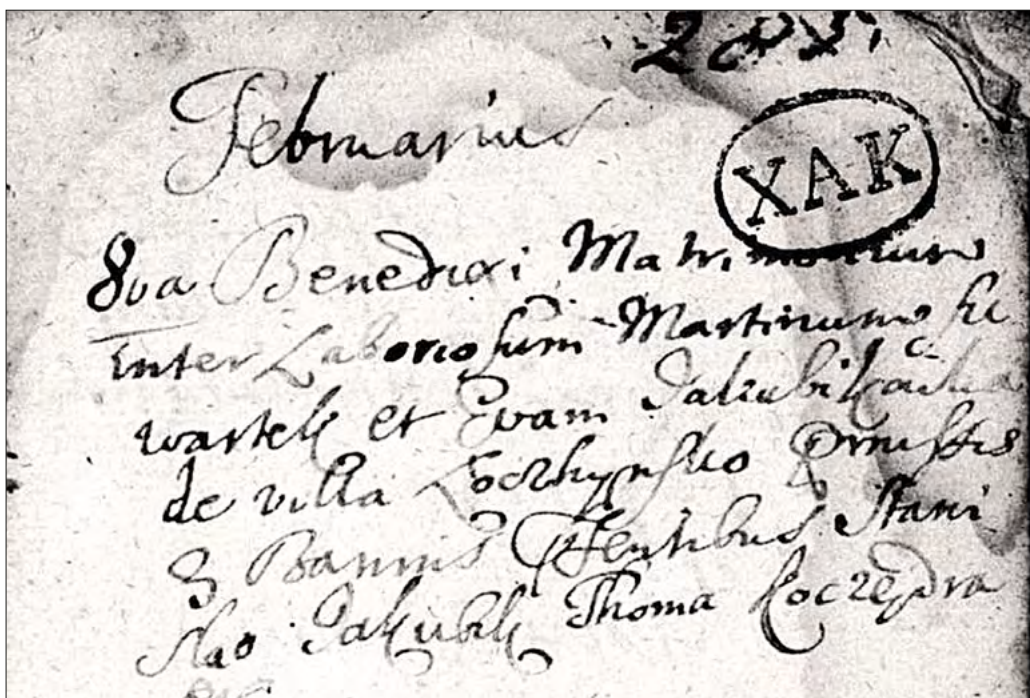
⁴¹ Za: <http://nlp.actaforte.pl:8080/Nomina/Ndistr?nazwisko=suwart> [dostęp on-line: 25.11.2023].

⁴² Za: <https://nazwiska.ijp.pan.pl/haslo/print/id/25930a> [dostęp on-line: 25.11.2023].

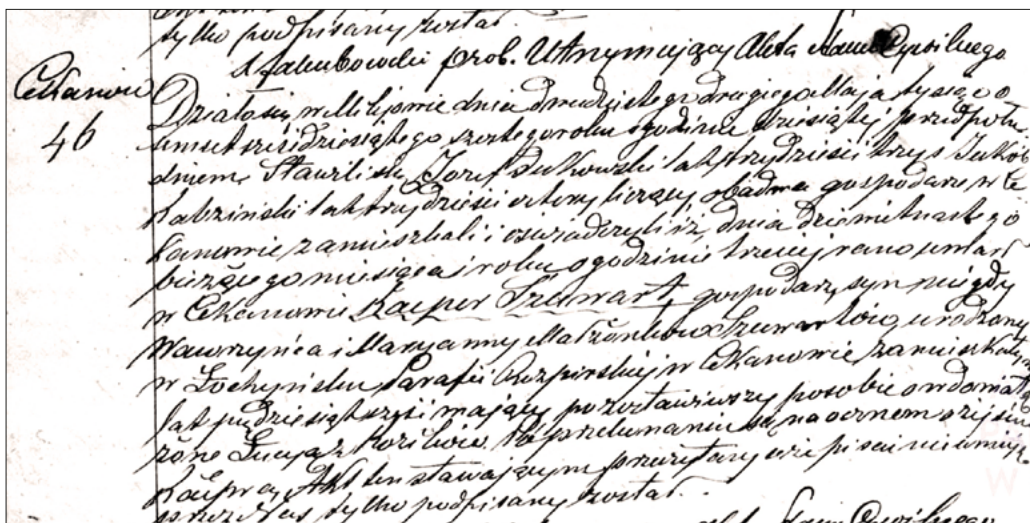
⁴³ Akt małżeństwa z roku 1711, Księgi metrykalne parafii Rozprza.

⁴⁴ Za: <https://geneteka.genealodzy.pl> [dostęp on-line: 25.11.2023].

⁴⁵ Akt zgonu nr 108/1737, Księgi metrykalne parafii Rozprza.

Ryc. 7. Rok 1711. Akt zawarcia małżeństwa przez Marcina Suwarta z Ewą Jakubik.
Źródło: Księgi metrykalne parafii Rozprza.

Ryc. 8. Rok 1866. Akt zgonu Kacpra Suwarta z Cekanowa. Źródło: Księgi metrykalne
parafii Milejów.

Przez cały wiek XVIII rodzina Suwartów mieszkała w Łochyńsku. Pod koniec tego stulecia osiedlili się w Straszowie – pierwszym z nich był Wincenty Suwart żyjący w latach około 1745–1813⁴⁶. Linia łochyńska Suwartów dała początek linii cekanowskiej, której przedstawiciele do tej pory zamieszkują tę wieś. Zapoczątkował ją Kacper Suwart (Szuwart), syn Wawrzyńca i Marianny Jachymczak, urodzony w 1811 r.⁴⁷ Po ślubie z Łucją Kuś, do około 1840 r., mieszkał w Łochyńsku. Tutaj narodzili się dwaj ich synowie: Andrzej (ur. 1834) i Jakub (ur. 1837). Od roku 1840 Kacper przeniósł się do Cekanowa, w którym przyszły na świat: Julianna (ur. 1840), Franciszek (ur. 1842), Agnieszka (ur. 1845), Szymon (ur. 1847) i Marianna (ur. 1853). Kacper zmarł w roku 1866 (Ryc. 8)⁴⁸.

Wśród Suwartów w Cekanowie do dzisiaj krąży legenda, iż ich ród w tym miejscu zapoczątkowało dwóch braci przybyłych z wojskami Napoleona do Polski. Mieli oni wznieść dwa krzyże stojące we wsi⁴⁹. Niemniej jednak, jak wynika z powyższego wywodu genealogicznego – jest to jedynie historia wyobrażona. Czy jakiś Suwart służył w wojskach Księstwa Warszawskiego i brał udział w wyprawie na Moskwę? Jest to, jak na razie, tylko hipoteza niepotwierdzona w żaden sposób źródłowo.

Na koniec warto podkreślić, że jest jeszcze kilka innych rodów, które już w wieku XVII mieszkały w ziemi rozpierskiej. Są to nazwiska: Jakubik, Kabziński, Krasoń, Misztela, Pielużek, Stępień, Świstak i Tarnowski. Losy tych rodzin są w sposób naturalny połączone z dziejami poszczególnych wsi, a ich potomkowie do dzisiaj współtworzą społeczności lokalne okolic Rozprzy, mając wpływ na ich rozwój.

Bibliografia

Źródła

Indeks urodzeń 1719–1821 parafii Mierzyn.

Kopia pozwu do urzędu i akt grodzkich starościńskich piotrkowskich z 22.07.1712 r. Archiwum parafialne w Mierzynie.

Księgi metrykalne parafii Mierzyn z lat 1753–1870.

Księgi metrykalne parafii Rozprza z lat 1660–1870.

Spisy osób spowiednich i niespowiednich i Żydów w parafii mierzynskiej znajdujących się w roku 1814. Archiwum parafialne w Mierzynie.

⁴⁶ Akt zgonu nr 5/1813, Księgi metrykalne parafii Rozprza.

⁴⁷ Akt chrztu nr 89/1811, Księgi metrykalne parafii Rozprza.

⁴⁸ <https://geneteka.genealodzy.pl> [dostęp on-line: 25.11.2023]; Akt zgonu nr 46/1866, Księgi metrykalne parafii Rozprza.

⁴⁹ Relacja ustna Joanny Suwart, mieszkanki Cekanowa. Wywiad przeprowadzony 28 czerwca 2021 r.

Literatura

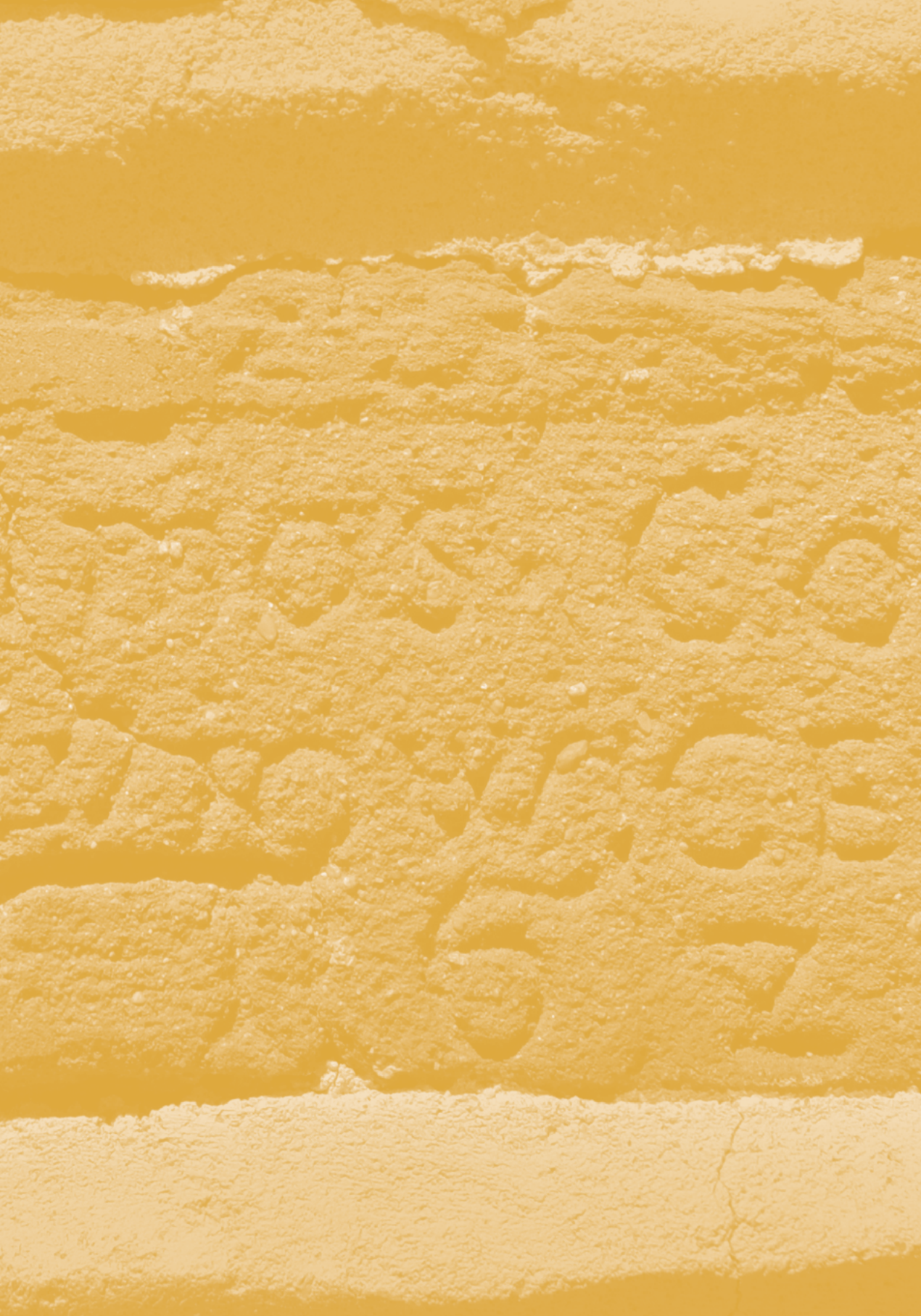
- Baranowska M. 2018. *Szkice z dziejów Mierzyna*. Tomaszów Mazowiecki.
- Gloger Z. 1900. *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. II. Warszawa.
- Guzowski P. 2014. *Badania demograficzne nad rodziną wiejską w okresie staropolskim*. W: P. Guzowski, C. Kukło (red.), *Struktury demograficzne rodziny na ziemiach polskich do połowy XX wieku. Przegląd badań i problemów*. Białystok, 11–31.
- Kabaciński R., Mikulski K., Pakulski J. 2007. *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1789, część II, Województwo sieradzkie*, t. II, *Powiaty piotrkowski, radomszczanski, wieluński, ostrzeszowski*. Toruń.
- Kucharzyk R., Niezabitowska A., Reichan J., Tokarz M., Wójcicka W., Wronicz J. 2010. *Mały słownik gwar polskich*. Kraków.
- Rachwał P., Szady B. 2016. *Obszar parafii jako czynnik źródłotwórczy rejestracji metrykalnej w dekanacie Kazimierz na przełomie XVIII i XIX w.*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 38(2), 35–72.
- Słownik nazwisk używanych w Polsce na początku XXI wieku opartej na bazie Pesel z 2002 r.*, t. VIII, (R–Sr). K. Rymut. Kraków 1994.
- Sucheni-Grabowska A. 1967. *Próby aukcji dochodów z dóbr domeny królewskiej w świetle lustracji z lat 1615–1620*. „Przegląd Historyczny” 58, 221–242.
- Wlazlak W. 2011. *Katalog mikrofilmów najstarszych ksiąg metrykalnych z terenu diecezji częstochowskiej*. Kraków.
- Żytkowicz L. 1973. *Lustracje dóbr królewskich w XVI–XVIII wieku: geneza i realizacja wydawnictwa*. „Studia Źródłoznawcze” 18, 191–198.

Strony internetowe

- Jakman A. *Wykazy parafian a genealogia. Co znajdziemy w tzw. status animarum?*
Dostęp on-line: 16.11.2023. Źródło: www.moremaiorum.pl.
- Nazwiska polskie. Rozkład występowania nazwisk w powiatach. Dostęp on-line: 17.11.2023, 22.11.2023.
Źródło: nlp.actaforte.pl.
- Ornatowski A. *Genealogia chłopska*. Dostęp on-line: 17.11.2023. Źródło: www.ornatowski.com.
- Pojęcie: ród. Dostęp on-line: 17.11.2023. Źródło: wikipedia.pl.
- Wyszukiwarka nazwisk. Dostęp on-line: 17.11.2023, 19.11.2023, 20.11.2023, 21.11.2023, 22.11.2023, 25.11.2023. Źródło: www.geneteka.genealodzy.pl.
- Wyszukiwarka nazwisk polskich. Geografia nazwiska w Polsce, zapisy historyczne, pochodzenie, występowanie. Dostęp on-line: 17.11.2023, 21.11.2023. Źródło: nazwiska.ijp.pan.pl.

Relacja ustna

Relacja ustna J. Suwart. Wywiad przeprowadzony 28 czerwca 2021 r.

Afiliacje

Maria Baranowska

badaczka niezależna

<https://orcid.org/0000-0002-2158-520X>

Piotr Kittel

Wydział Nauk Geograficznych UŁ, Katedra Geologii i Geomorfologii

<https://orcid.org/0000-0001-6987-7968>

Tomasz Kurasiński

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, OBDT w Łodzi

<https://orcid.org/0000-0002-8158-1104>

Sebastian Latocha

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UŁ

<https://orcid.org/0000-0003-4226-9131>

Ireneusz Marchelak

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Błażej Muzolf

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Iwona Nowak

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Alicja Piotrowska

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UŁ

<https://orcid.org/0000-0001-7619-1585>

Magdalena Piotrowska

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, OBDT w Łodzi

<https://orcid.org/0000-0002-8774-2052>

Wojciech Siciński

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi
<https://orcid.org/0000-0002-2688-9253>

Jerzy Sikora

Instytut Archeologii UŁ
<https://orcid.org/0000-0003-4494-2983>

Kalina Skóra

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, OBDT w Łodzi
<https://orcid.org/0000-0002-3197-6060>

Beata Sobko

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi
<https://orcid.org/0009-0002-1190-493X>

Waldemar Stasiak

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Piotr Strzyż

Instytut Archeologii UŁ
<https://orcid.org/0000-0001-6846-159X>

Alicja Szymczak

Instytut Historii UŁ / Plichtów
<https://orcid.org/0000-0001-7238-3993>

Jan Szymczak

Instytut Historii UŁ / Plichtów
<https://orcid.org/0000-0003-0705-4450>

Monika Troszczyńska-Antosik

Muzeum Sztuki w Łodzi
<https://orcid.org/0009-0006-5980-5622>

Jacek Ziętek

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Tryb.
<https://orcid.org/0000-0002-7112-4436>